

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 364:923

*Лаврецький Р. В.,
к. іст. н., доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності*

*Нагірняк М. Я.,
к. іст. н., доцент,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності*

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУЧАСНІЙ ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено основні аспекти професійної етики соціальних працівників у Польщі. На основі аналізу основних положень Етичного кодексу Польського товариства соціальних працівників, найновішої польської наукової літератури, розкрито найголовніші цінності, проблеми професійної етики, етичні дилеми професійної діяльності соціальних працівників.

Ключові слова: професійна етика, етика соціальної роботи в Польщі, етичні дилеми, цінності соціальної роботи, соціальний працівник, клієнт соціальної роботи.

В статье освещены основные аспекты профессиональной этики социальных работников в Польше. На основе анализа основных положений Этического кодекса Польского общества социальных работников, новейшей польской научной литературы, раскрыты главные ценности, проблемы профессиональной этики, этические дилеммы профессиональной деятельности социальных работников.

Ключевые слова: профессиональная этика, этика социальной работы в Польше, этические дилеммы, ценности социальной работы, социальный работник, клиент социальной работы.

The article highlights the main aspects of ethics social workers in Poland. Based on the analysis of the main provisions of the Code of Ethics of the Polish Society of Social Workers, the latest Polish scientific literature reveals the most important values, issues of ethics and ethical dilemmas of professional social workers.

Keywords: professional ethics, ethics of social work in Poland, ethical dilemmas, values social work, social worker, social work client.

Метою статті є аналіз основних аспектів професійної етики соціальних працівників у сучасній Польщі. З цієї метою автори дослідили основні положення етики соціальної роботи в Польщі, наявні публікації польських учених і практиків соціальної роботи за два останні десятиріччя.

На жаль, проблеми етики соціальної роботи на теренах Польщі на сучасному етапі, на відміну від польських учених, не знайшли належного висвітлення в публікаціях вітчизняних науковців. Проте, порівняльний аналіз розвитку етики соціальної роботи в Україні та Польщі, обмін досвідом і спільне вирішення складних і спірних етичних питань, можуть сприяти удосконаленню роботи соціальних служб обох держав. Це сприятиме вдосконаленню розвитку соціальних служб України, зокрема в контексті входження нашої держави до Європейського Співтовариства.

З кінця ХХ ст. польські науковці розглядали проблеми професійної етики в декількох площинах. Зокрема вивчалися теоретичні аспекти професійної етики, її генеза, сутність і ключові функції. Крім того, досліджувалась нормативна база, щоб визначити вимоги та взірці, необхідні для етики окремих професій. І, зрештою, досліджувався існуючий стан професійної етики в окремих середовищах чи професійних групах. Найчастіше професійна етика трактувалась вузько, як перелік правил, норм і цінностей, які визначали, як

з моральної точки зору повинні поводити себе представники конкретної професії [12, с. 143].

Кожна професія має обов'язкові норми та правила, якими необхідно керуватися при виконанні службових обов'язків. Фах соціального працівника є специфічним під тим кутом зору, що він спрямований на допомогу людям. Проте, щоб ця допомога формувалася на відповідному рівні, були визначені етичні норми соціального працівника, або його професійна етика.

Сутність професійної етики один з найвідоміших польських знавців етики та педагогіки Ян Юзеф Щепанський трактує, як “набір стандартів і керівних принципів, що впливають з професійних традицій, духу національної культури, основних етичних керівних принципів, прийнятих у суспільстві” [6]. Правила професійної етики стосуються внутрішніх якостей фахівця, визначаючи його професійні дії з точки зору морального добра і зла, шкоди і справедливості.

Базовою парадигмою етики є принцип, який стверджує, що людина є найвищою цінністю і має невід'ємне право на саморозвиток. З огляду на це, соціальний працівник повинен прагнути до таких гуманітарних цінностей:

- збереження і розвиток успішної життєдіяльності клієнтів, які перебувають під опікою соціального працівника (здоровий спосіб життя, психофізичне здоров'я, безпека і розвиток);
- цінностей, які стосуються власної праці, зокрема, професійної ретельності, чесності, сумлінності, якомога вищого рівня соціальних послуг;
- цінностей недопущення зловживання владою та повноваженнями соціального працівника у спілкуванні з клієнтом;
- цінностей, які пов'язані з підвищенням і зміцненням відповідних позицій і професійного престижу соціального працівника (наскільки соціальний працівник у своєму щоденному житті реалізовує цінності, які проголошує) [13, с. 57–58].

Закон про соціальну допомогу в Республіці Польща трактує соціальну роботу, як “професійну діяльність, що має на меті допомогу особам та сім'ям зі зміцнення чи відновлення здатності функціонувати у суспільстві через виконання відповідних суспільних ролей, а також створення умов, які сприяють цій меті. ...В соціальній роботі застосовуються відповідні для цієї діяльності методи і технології, які використовуються із дотриманням гідності особи і її права на саморозвиток” [19]. Польські науковці Агнешка Камінська та Вероніка Роговська звертають увагу на суперечність даних концептуальних

положень. З одного боку, соціальна робота повинна допомагати виконувати відповідні суспільні ролі, а з іншого – шанувати право на саморозвиток особистості. Згадані дослідники ставлять слушні запитання: “Хто буде приймати рішення про те, яка із суспільних ролей є відповідною для конкретної особи? Чи соціальний працівник має моральне право скеровувати особу на відповідний шлях?” [8]. Більшість їх колег погоджуються з думкою про те, що відповіді на ці та інші складні питання професійної діяльності соціальних працівників повинна давати професійна етика.

Відразу зазначимо, що серед польських науковців і практиків немає одностайної підтримки сучасної загальноприйнятої етики соціальної роботи. Чимало з них вважають, що професійна етика соціальної роботи переважно стосується рис, компетенції, вмінь соціальних працівників. Моральній оцінці підлягає не тільки їх безпосередня професійна діяльність, але й знання і вміння, їх прагнення до дії, а також їх мотивація. Етичний кодекс Польського товариства соціальних працівників у прикінцевій статті містить положення про те, що Етичний кодекс є збіркою основоположних правил діяльності соціального працівника, а також правил його оцінки; таким чином, він є головним інструментом фахівця для допомоги іншим [9]. Отже, можна зробити висновок про те, що правила етики Кодекс трактує як “інструмент”. Правила, визначені Етичним кодексом, більше стосуються стандартів праці, ніж регламентують якість роботи з іншою людиною. Щоб компенсувати недоліки названого Кодексу фахівці радять зосередитись на цінностях соціальної роботи: відповідальності, як свідомості наслідків власної діяльності, індивідуальності клієнта, збагаченні та гуманізації соціальної інфраструктури, беззастережної боротьби із загрозами розвитку, конфіденційності та довіри, системності організації соціальної роботи [11, с. 134–137]. Крім зазначених, важливими цінностями соціальної роботи, на думку П. Чарнецького, є однакове ставлення до різних категорій клієнтів, самостановлення і стримання від оцінок [5, с. 163]. Інший польський дослідник – М. Лобоцький – акцентує увагу на таких універсальних цінностях соціальної роботи, як відхід від негативних зразків, толерантність, терпимість, емпатія та автентичність [10, с. 164–165, 168].

Щодня соціальні працівники потрапляють у ситуації, які викликають сильні, часом крайні емоції. Вони виникають, коли соціальний працівник з головою поринає в роботу з клієнтами, оцінює їх проблеми, пригадує вже закінчені справи, які викликали настільки сильні емоції, що постійно повертаючись до них у думках, аналізує й оцінює

прийняті рішення. Часто первинною причиною прийняття багатьох складних рішень є невідповідність особистої та професійної систем цінностей соціальних працівників. Надаючи допомогу клієнтові, соціальний працівник не завжди впевнений у правильності прийнятого рішення, йому доводиться вибирати між результативною дією і дією згідно з інструкціями, діяти всупереч бажанню клієнта як щодо самої послуги, так і способу її фінансування. Крім того, з'являються труднощі з наданням обмежених фінансових засобів, правом на допомогу [15, с. 74]. Та й самі соціальні працівники бувають обтяжені переконанням про існуючу соціальну несправедливість у суспільстві.

В останні десятиріччя у Польщі надзвичайно актуальною є етична проблема саморозвитку клієнта. Причина її виникнення банально проста. Соціальні працівники відчувають відповідальність перед клієнтами за свої дії та їх наслідки. Проте відповідальність з боку соціального працівника не може позбавляти клієнта прав, обов'язків та відповідальності за самого себе. Право на саморозвиток дає клієнтові можливість приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність. Ця дилема надзвичайно важлива і водночас важка, особливо в контексті роботи з клієнтами, які переживають різного роду кризи, чи є неповносправними, зокрема з особами, обділеними інтелектуально, чи з психічними розладами [14].

Професію соціального працівника супроводжує конфлікт інтересів, думок, перспектив і позицій у галузі надання послуг. Відповідальність соціального працівника необхідно розглядати також через призму зобов'язань перед працедавцем (установою працевлаштування), власною професією та суспільством. Відповідальність перед суспільством треба розуміти водночас, як пропагування знань щодо діяльності осередків соціальної допомоги та соціальних працівників і доступність пропонованих послуг. Її метою є формування у суспільстві образу установи та професії. Другий напрям діяльності стосується дослідження, ідентифікації, інформування і запобігання суспільним проблемам [14].

Важливою сферою відповідальності соціальних працівників є фінансові засоби, які суспільство виділяє на соціальну допомогу і якими розпоряджаються соціальні працівники. Соціальні працівники зобов'язані повідомляти своїм керівникам інформацію про клієнтів, які намарно розтрачують засоби з соціальної допомоги, використовують її у нечесний спосіб. Деякі з дослідників зауважують, що так соціальні працівники порушують одне з правил етичного кодексу, яке вимагає дотримання конфіденційності. Інша точка зору доводить, що трактування принципу конфіденційності у відносинах з клієнтом нарівні

з адвокатською таємницею чи таємницею сповіді є значним зловживанням [1; 3; 4; 7].

Як свідчать результати соціологічних досліджень серед практиків соціальної роботи в Польщі, під час вирішення моральної дилеми про межі свободи клієнта вони переважно керуються не посадовими інструкціями чи Етичним кодексом, а власною системою цінностей і переконань. Для вирішення даної моральної дилеми найчастіше використовувалися такі методи: спільне обговорення проблемної ситуації, “нарада” співробітників, консультація з керівником. Більшість опитаних соціальних працівників вважають, що для них особливо важливою є можливість консультування рішень, поведінки та дій, і в ситуаціях, які викликають етичні сумніви, вони не соромляться запитати думку керівників або колег. У питанні про несення відповідальності за свої дії соціальні працівники одностайно висловлюють думку, що бояться зробити замало, бояться наслідків, пов’язаних з притягненням їх до відповідальності. Поширеною є думка, “якщо щось станеться, ніхто не буде покладатися на право клієнта на саморозвиток, всі зосередяться на відповідальності соціального працівника” [14].

На думку польських науковців, ще однією моральною проблемою, чи навіть дилемою професійної етики соціального працівника є характер самої допомоги, яку надають різним категоріям клієнтів. На думку В. Шмідбауера: “...допомога стала своєрідним товаром, доступним за визначену плату на ринку товарів і послуг, таким саме як кожен інший” [18, с. 125–126]. Допомога зазнала спеціалізації та професіоналізації, перетворюючись на професійний обов’язок, за виконання якого отримують грошову та інші винагороди. І що найважливіше – допомога втратила первісний, альтруїстичний і спонтанний характер, викликаний співпереживанням, співчуттям і опікою. “Нині допомога – це раціональні, логічні, результативні дії, спрямовані на реалізацію конкретних, вимірних цілей. Крім того, допомога стала структурованою, юридично і фінансово підкріпленою у спеціально створених, ефективних і результативних (хоча б у теорії) державних установах” [18, с. 126–127, 131]. Треба зауважити, що цитовані автори В. Шмідбауер та Б. Шлюз з актом надання допомоги пов’язують не тільки зацікавлений альтруїзм, закамouflований егоцентризм чи навіть егоїзм з боку надавача, але й вимогливе ставлення та чуттєву безпорадність з боку приймаючого допомогу [18, с. 131].

Чимало сучасних польських дослідників у галузі етики соціальної роботи звертають увагу на етичну категорію “альтруїзму”. Саме альтруїзм є важливим елементом кожної професії, адже це піклування про інтерес іншої людини, керівництво у своїх діях чужими, а не

лише власними потребами та інтересами. Доктор Анна Засада-Хораб зазначає, що важливим аспектом є визначення “необхідної дози альтруїзму”. Дослідниця ставить запитання: “Чи виконання соціальної роботи в рамках професійної діяльності (за яку соціальний працівник отримує винагороду) не утруднює дотримання альтруїстичної позиції?” [16].

Низка досліджень польських вчених у галузі етики соціальної роботи присвячена так званій “колонізаційній теорії”. Її суть полягає в тому, що у своїй професійній діяльності під час спілкування з клієнтом соціальний працівник часто виступає у ролі колонізатора, який нав’язує клієнтові свою волю. В контакті з ним соціальний працівник домінує і, таким чином, нав’язує йому своє бачення проблем, свою позицію. Клієнт змушений хотіти того, що ми хочемо для нього. В цій ситуації соціальний працівник створює образ іншого (клієнта), як гіршого, менш раціонального від нас і, навіть, такого, що знає менше щодо власного життя і того, яким воно повинно бути [17, с. 305].

На думку Томаша Шкудляріка: “...клієнт соціальної роботи має економічний вимір, адже він є особою, яка користується послугами соціальної служби”. Автоматично соціальний працівник стає посередником, оскільки підпорядковується працедавцю – установі соціальної допомоги, яка домінує в цьому ланцюгу. Звідси випливає, що соціальний працівник перетворюється на бюрократа, додаток бюрократичних принципів установи. Створення гібрида чи спроба втягнення клієнта до домінуючої групи створює небезпеку для соціального працівника, адже відбувається переоцінка його власної ідентичності [17, с. 307, 309].

Зважаючи на зростаючі об’єми соціальної допомоги та поглиблення спеціалізації, польські дослідники, зокрема А. Веселовська, звертають увагу на необхідність створення та підтримання атмосфери доброти, щирості й довіри у відносинах з особою, якій надається допомога. Прикладами поведінки, яка супроводжується високим рівнем довіри, можуть бути ті, в яких: 1) міжособистісне спілкування сприяє розв’язанню проблем; 2) існують глибокі, позитивні міжособистісні відносини; 3) з’являються ідеї та думки, які стимулюють групові дії; 4) наявним є ефект синергії та двостороння відповідальність; 5) шануються визначені норми, правила і цінності; 6) надається конструктивна зворотна інформація [20, с. 342].

Акцентуючи увагу на низці положень Етичного кодексу Польського товариства соціальних працівників, які частково або повністю дублюють вимоги медичної етики, польська авторка Е. Браум доводить, що етика є необхідним допоміжним елементом, який сприяє вирішенню багатьох конфліктів у соціальній роботі. Тому керівництво

нормами професійного кодексу, опіка, обмежена принципами суспільної справедливості, дотримання автономії підопічного, а також використання партнерської моделі у взаєминах створюють реальні шанси для формування відносин, що спираються на взаємну повагу і дотримання гідності [2, с. 101–106].

Таким чином, етика соціальної роботи в Республіці Польща упродовж останніх десятиліть розвивається в руслі тенденцій розвитку соціальних служб і вдосконалення суспільного життя. Соціальні працівники у своїй професійній діяльності часто стикаються зі складними етичними дилемами та моральним вибором. Зробити правильний вибір їм допомагають, переважно, не посадові інструкції та Етичний кодекс, а досвід практичної діяльності, опорою якого є цінності соціальної роботи та допомога керівників і колег.

Література:

1. *Adamczyk M.* Problemy pracowników socjalnych sektora publicznej pomocy społecznej / M. Adamczyk // Kędzior J. i Ładażyński A. (red.). Współczesne wyzwania pracy socjalnej. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009.
2. *Baum E.* Uwagi o wybranych kontekstach etycznych pracy opiekunów osób starszych / Ewa Baum // Nowiny Lekarskie, 2012. – № 81, 1. – S. 101–106.
3. *Brańiel J., Kurcz A. (red.).* Pracownik socjalny. Wybrane problemy zawodu w okresie transformacji społecznej / J. Brańiel, A. Kurcz. – Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2002.
4. *Chyrowicz B.* O sytuacjach bez wyjścia w etyce / B. Chyrowicz. – Kraków : Znak, 2008.
5. *Czarniecki P.* Etyka zawodowa pracownika socjalnego / P. Czarniecki // Praca socjalna Konferencje naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji / red. P. Czarniecki. – Lublin : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2009.
6. Etyka pracy socjalnej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.artele.republika.pl/etyka.html>. – Назва з екрана.
7. *Galarowicz J.* Powołani do odpowiedzialności. Elementarz etyczny / J. Galarowicz. – Kraków : Oficyna Naukowa i Literacka, 1993.
8. *Kamińska A.* Pracownik socjalny kolonizator czy wyzwoliciel? / Agnieszka Kamińska, Weronika Rogowska [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w-dyskursie.blogspot.com/2012/06>. – Назва з екрана.
9. Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://kolegium.poznan.pl/index.php?page=mypage&op=openPage&id=41&title=kodeks-etyczny>. – Назва з екрана.

10. Łobocki M. Praca socjalna w perspektywie aksjologicznej / M. Łobocki // Społeczeństwo edukacja demokracja Nowe wyzwania w pracy socjalnej / red. K. Marzec-Holka. – Bydgoszcz : Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2000.

11. Materne J. Pedagogika Socjalna. Systematyzacja zagadnień i pojęć / J. Materne. – Szczecin : Wydawnictwo Mater, 1999.

12. Nogalski B., Śniadecki J. Zasady etycznego postępowania w oparciu o kodeksy etyczne (Wybrane problemy) / Nogalski B., Śniadecki J. // Etyka menedżerska. – Bydgoszcz : TNOiK, 1996.

13. Olubiński A. Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne. Teoria i praktyka / A. Olubiński. – Toruń : Wyd. Edukacyjne AKAPIT, 2004.

14. Rachwał A. "Być w zgodzie ze sobą..." Odpowiedzialność pracownika socjalnego a prawo do samostanowienia klienta / Anna Rachwał [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.mops.krakow.pl/sites/default/files/content/news/9308757/byc_w_zgodzie_ze_soba. – Назва з екрана.

15. Reamer F. Dylematy etyczne w praktyce pracy socjalnej / F. Reamer // Wypisy z wybranych zagadnień pracy socjalnej / red. M. Bocheńska. – Krakow : Uniwersytet Jagielloński, Instytut Socjologii, 1994.

16. Rola i znaczenie zawodu pracownika socjalnego [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://projekt.pokl-rcpslodz.pl/sites/default/files>. – Назва з екрана.

17. Szkudlarek T. Postkolonializm jako dyskurs tożsamości: w stronę implikacji dla polskich dyskusji edukacyjnych / T. Szkudlarek // Kwieciński Z., Witkowski L. (red.). Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach. – Warszawa : Wydawnictwo "Edytor" Toruń.

18. Szluz B. Wokół pojęcia pomocy i wsparcia społecznego / B. Szluz // Koncepcje pomocy człowiekowi w teorii i praktyce / red. Z. Frączek. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006.

19. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-12-marca-2004-r-o-pomocy-spoecznej. – Назва з екрана.

20. Wesółowska A. W drodze ku doskonaleniu zawodowemu. Doradztwo i coaching kariery a efektywność pracowników / A. Wesółowska // E. Jędrzych, Lendzion J. P. (red.). Zarządzanie kompetencjami a Human Performance Improvement. – Łódź : Wydawnictwo MEDIA PRESS, 2010. – S. 342.